

364.48 (477.63) «1921-1928»

І. В. Шапочкіна

Музей історії м. Дніпродзержинська

**ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА СЕЛИЩНОЇ КУЛЬТУРИ
М. КАМ'ЯНСЬКЕ В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ
ПОЛІТИКИ 1921–1928 рр.**

На основі документальних джерел ЦДАВОВ України, ДАДО та преси 20-х рр. ХХ ст. прослідковано формування інфраструктури м. Кам'янське в умовах нової економічної політики на базі заводського селища і села з характерною селищною культурою.

Ключові слова: нова економічна політика, лікнеп, житлова криза, селищна культура, інфраструктура, модернізація.

И. В. Шапочкіна

Музей истории г. Днепродзержинска

**ФОРМИРОВАНИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ И ПОСЕЛКОВОЙ
КУЛЬТУРЫ М. КАМЕНСКОЕ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ 1921–1928 гг.**

На основе документальных источников ЦГАВОВ Украины, ГАДО и прессы 20-х гг. ХХ ст. прослежено формирование инфраструктуры г. Каменское в условиях новой экономической политики на базе заводского поселка и села с характерной поселковой культурой.

Ключевые слова: новая экономическая политика, ликбез, жилищный кризис, поселковая культура, инфраструктура, модернизации.

I. V. Shapochkina

The Museum of history, Dneprodzerzhinsk

**THE FORMATION OF THE INFRASTRUCTURE
AND TOWNSHIP CULTURE OF KAMENSKOE IN CONDITIONS
OF NEW ECONOMIC POLICY OF 1921–1928 years**

The peculiarities of the formation of village infrastructure and culture in Kamenskoe during the 1921–1928 biennium on the basis of analysis of archival documents and TSDAVOV Ukraine, DADO period of the New Economic Policy and supplies local newspaper «Dzerzhinets».

Determined and specific chronological framework of three main stages of the city's infrastructure in the modernization of the context the end XIX – XX centuries. The main attention is focused on laying the foundations for housing and communal services, education, health care for the second phase, which accounts for 1921–1928 yeas.

During the launch of the New Economic Policy Dnieper Metallurgical Plant in Kamenskoe gave impetus to the city's infrastructure. This area is entirely dependent on the state of the industry, has developed a residual, low rate.

With the rapid population growth of the city utilities were in crisis. Seals apartments, started construction of municipal, cooperative, individual, public housing will not solve the problem. The level of medical care with priority EPIDEMIC direction did not meet the needs of the population. Development of Education complicated mass illiteracy; experiments are already working school, lack of qualified personnel and strengthening ideological education. City, area expanded at the expense of the countryside, experienced pseudourbanizatsiyni processes, remaining essentially factory town. Among the external changes marked the renaming of streets, installation of revolutionary monuments.

In terms of features destrukturyzatsiyni society of spiritual culture were bezvirnist, planting ideal of sacrifice and vozhdizmu. As for secular culture – formation of settlement (napivmiskoho) type of the elements of a number of subcultures and its massive.

Research in the period processes were further developed throughout the twentieth century, and explain the features and level of infrastructure and cultural institutions of the modern city as an industrial center of Ukraine with significant settlement features. They are seen playing an important component stages and characteristics of urbanization in the south-eastern region of Ukraine.

Key words: new economic policy, likbez, housing crisis, settlement culture, infrastructure, modernizations.

Місто Дніпродзержинськ, що зросло на місці козацького зимівника, пізніше – села Кам'янське, та навколишніх сіл першої половини XVIII ст., переведеного в ранг міста рішенням Тимчасового Уряду 3 червня 1917 р., перейменованого 1 лютого 1936 р. Постановою ВЦВК, пройшло у своєму формуванні три основні етапи. Перший – закладення промислової, містоутворюючої бази наприкінці XIX – на початку XX ст., у період модернізації, коли міста набирали все більше економічних та культурних рис [18, с. 12–13], у зв'язку із будівництвом Дніпровського заводу та створення інфраструктури в межах Заводського селища (селища міського типу) на землях сільської громади. Другий і третій етапи припадають на 1920–1980-ті рр., коли в умовах радянської адміністративно-командної системи було сформовано промисловий комплекс, інфраструктуру та культурну сферу міста. Автор у даній розвідці звертається до аналізу подій початку другого етапу, а саме, періоду непу 1921–1928 рр., який став, певною мірою, перепочинком для новоствореної влади з метою згуртування сил та нагромадження коштів на шляху трансформації традиційного суспільства в індустріальне, коли людина перетворювалася лише у засіб досягнення мети [17, с. 10].

Тема формування міст та робітничих селищ у Надпоріжжі в XIX – XX ст. залишається ще маловивченою через обмеженість доступних джерел щодо початку модернізації у краї в останній чверті XIX ст., військово-політичну кризу першої чверті XX ст. та більшу увагу до політичних і економічних процесів у регіоні періоду 1920–1930-х рр. У сучасній українській історіографії краю до проблеми соціально-культурного розвитку міст на межі XIX – XX ст. звертався Т. В. Портнова. Урбанізаційні процеси в Україні в цілому періоду становлення індустріального суспільства досліджував О. Б. Шляхов [20, с. 12–15]. До аналізу процесу формування напівміської культури з проміжним типом свідомості, що протистояв як міському, так і сільському, маючи не лише негативні прояви, а й позитивні, являючи собою резерв історичного ривку, звертався Г. Каганов [15, с. 33, 53].

Кам'янське-Дніпродзержинськ у плані розробки регіональної історії України, історіографії питання вивчалися Н. М. Булановою [1, с. 16], особливості формування робітничого поселення в с. Кам'янське наприкінці XIX ст. – в 1930-ті рр. – М. М. Сабовим. Роль і значення міста в процесі урбанізації Дніпровського Надпоріжжя XX ст. розглядали В. В. Іваненко і М. Е. Кавун [14, с. 60]. Автор приєднується до думки М. М. Сабова про те, що робітничі селище сформувалося наприкінці 1880-х – початку 1890-х рр. за рахунок залучення іноземного капіталу та прийшлого людського ресурсу, переважно російської національності, і не було продуктом внутрішнього розвитку [18, с. 40]. Слід зазначити й суттєву роль польського елемента у формуванні соціально-культурної сфери Кам'янського як майбутнього міста.

Інфраструктура міста 1920-х рр. повністю залежала від промисловості, вирізнялася малими капіталовкладеннями, хоча саме у досліджуваний період закладалися її основи. В умовах постійного зростання населення, зумовленого промисловим будівництвом, найбільшчим стало житлове питання. Кам'янське складалося з міської та сільської частин, які номінально злилися в 1929 р., фактично ж продовжували існувати роздільно й на початку 1930-х рр. За стабільної кількості мешканців сільської частини, 6107 осіб у період 1920–1926 рр., міське населення за цей час зросло у три рази – з 10 805 до 39 620 осіб [19, арк. 7].

Темпи зростання населення удвічі перевищували темпи житлового будівництва. Вихід із житлової кризи, що була однією з причин високого рівня плинності кадрів на основному, металургійному, заводі, знаходили в ущільненні квартир, будівництві бараків на Пісках, по Садовій, Новобазарній, Колеусівській вулицях, Маговому провулку, «комуналок» по вул. Комунарній. У період 1925–1929 рр. були забудовані одно- та двоповерховими котеджами, дво- та чотирипо-

верховими багатоквартирними будинками, зокрема, робітничий житлокооператив, просп. Пеліна, вулиці Головноселищна (Главнопоселковая), Вокзальна, Арсенічева і Стасова (Спортивна), призначені для працівників металургійного, вагонного, майбутнього цементного заводів. У лексичі кам'ячан з'явилися поняття «нове селище», «новий городок».

Забудовувалася й Верхня колонія, зокрема вулиця Червоногвардійська. Зведено гуртожиток ФЗУ на 700 місць, але без системи каналізації. У 1929 р. виникла ідея будівництва «Дома комуни» для робітничої молоді на розі вулиць Пеліна і 2-ї Дачної, нині Москворецької, з їдальнею для неодружених. Велася індивідуальна забудова, зокрема, у 1927 р. зросло 348 будинків [5, арк. 15]. Нові будинки були без погребів, сараїв (городину й дрова ніде було зберігати), санвузлів. Будинки «Нових планів», зведені на межі XIX–XX ст. (від просп. Пеліна до вул. Лісопильної), потребували капітальних ремонтів: у бараках вода стояла під підлогою, а голландські печі не працювали. У середньому на одного робітника припадало 5–6 м², на інженерно-технічного робітника – 6–8 м², але нерідко родини з чотирьох осіб жили на 12 м² [4, арк. 174–179]. Лише у 1927 р. городянами було подано близько 6 тис. заяв на отримання квартир. Саме стан комунальної сфери є одним із важливих показників якості урбанізаційних процесів у місті [17, с. 10].

Незадовільний стан охорони здоров'я в місті, відмічений в 1920–1924 рр., долався слабкими темпами. На жовтень 1929 р. до старих Заводської і земської лікарень та аптеки додалися сім медзакладів, серед яких робітнича поліклініка, консультація, туберкульозний і вендиспансери, санепідемстанція, необхідні в складних епідеміологічних умовах [6, арк. 172–174]. Пологового будинку не було, а діюче пологове відділення не опалювалося. Лікарі скаржилися на нерівномірність норм прийому хворих (30–70 осіб), неналагодженість роботи регістратур, низький заробіток (стажер отримував 170 крб), відсутність карети швидкої допомоги, нарешті – на грубість робітників. Своєрідним протестом стали невиходи вночі додому до пацієнтів. Мала місце приватна практика, яку відділ охорони здоров'я намагався заборонити. До того ж виникали конфлікти між лікарями-поляками та євреями, на національному ґрунті, за кращі умови праці.

Заводи Кам'янського, як і країни, конче потребували кваліфікованих кадрів. Тому в 1920 р. відкрився політехнікум, перетворений у 1921 р. у робітничий. У 1926 р. було випущено 10 спеціалістів із 30 прийнятих у 1923 р. [6, с. 15]. У 1928 р. добудували навчальний корпус по просп. Пеліна. Для посилення партконтролю було введено посаду політрука, наслідком діяльності якого стала, зокрема, спроба зняти з посади управляючого технікумом, інженера заводу

А. А. Белікова, замінивши членом партії, слухачем IV курсу Герасимовичем [3, арк. 294]. Бюро технікуму домагалося 6-годинного робочого дня, однозмінної роботи, додаткової відпустки для студентів, чому заводська адміністрація перешкоджала через нестачу робочих рук на підприємстві. У 1930 р. на базі робітничого технікуму було відкрито вечірній металургійний інститут.

Проблеми спеціальної та вищої освіти зумовлювалися експериментами в радянській школі на тлі неписьменності більшості населення та нестачі педагогів. На зміну церковно-парафіяльним, земським школам, гімназіям у 1920 р. прийшла Трудова школа, зорієнтована на трудове виховання з груповим методом навчання (оцінка групі ставилася за відповіддю одного учня). У 1920–1921 рр. усі школи Кам'янського об'єдналися в єдину Трудову з центральною № 1 (колишня чоловіча гімназія); філіями стали школи № 2 (Заводське училище) і № 3 (жіноча гімназія), колишні дитячі притулки.

Першим директором школи № 1 був призначений Й. З. Штокало, випускник чоловічої гімназії, пізніше – доктор фізико-математичних наук, академік. Кам'янська районна спілка вчителів під час святкування свого 5-річчя в робітничому клубі імені К. Лібкнехта серед найкращих відзначила у 1924 р. Феденка, Тенету, Вержицького, що зазначала газета «Звезда».

У 1928–1929 рр. діяло 50 шкіл, з яких 45 – чотирирічних, 5 – семирічних, на 8 514 учнів. У справі виховання педагогічні принципи, сформовані суспільством індустріальної доби на Заході та православною традицією Сходу, почали підмінятися ідеологічними. Вихованням молоді в дусі ленінсько-сталінських ідей займалися комсомол і піонерія. Перший піонерський загін у місті був створений влітку 1925 р. при школі № 2 з ініціативи робітника ДДЗ, комсомольця Ж. Камінського. З'явилися ж перші піонери у 1923 р. На весь Кам'янський район вони мали один барабан і горн. Піонери ходили в походи, саджали дерева, зокрема, від міста до ст. Баглій, прибирали територію підприємств, займалися спортом, художньою самодіяльністю, лікнепом. Як повідомляла газета «Держжинець», у вересні 1929 р. у Кам'янському налічувалося близько 1 500 піонерів.

Проблему неписьменності дорослого населення, вихідців із робітничих та сільських низів, у Кам'янському в 1927 р. вирішували 372, в 1929 р. – 112 лікнепів, що охопили 25 тис. осіб. До цієї роботи було залучено 150 комсомольців. Створено було й єврейський лікнеп на 15 осіб [10, с. 3]. У 1929 р. залишалося 2 243 неписьменних з 9 563 по району (близько 25 %), з них – 1 891 робітник, 1 177 селян, серед них 455 наймитів [6, с. 1]. При цьому вчителям не платили, книжок не вистачало, учні писали друкованими літерами на газетах при світлі гасових ламп. У 1920-х рр. у Кам'янському діяли також шко-

ла політграмоти, яку в 1920 р. пропонували назвати іменем більшовика Арсенічева, і три школи соціального виховання для сиріт та безпритульних.

Упроваджувана у 1920-х рр. політика «коренізації», в Україні – українізації, – з метою контролю над процесом формування національної свідомості, починалася з освіти. У Кам'янському було відкрито українську школу імені І. Франка, польську семирічку, дві єврейські групи в системі Трудової школи. У цілому в 1923 р. в Катеринославській губернії діяло 629 українських шкіл із 2 285. Вчителів української не вистачало, викладали «як зручно». 1 вересня 1928 р. у Кам'янському було відкрито курси української мови для культпрацівників і профактиву [7, с. 4].

Українізація поширювалася шляхом впровадження різних форм роботи в цьому напрямі. На 3 листопада 1928 р. 80 % працівників Головної контори Дніпровського державного заводу були охоплені курсами вивчення ділової української мови. При технікумі діяло дві групи для дипломників. У березні 1929 р. у Кам'янському пройшов тиждень української культури, що включав популяризацію книжок українських авторів, літературні вечори. У травні 1929 р. було прийнято рішення на 60 % українізувати газету «Дзержинець».

Із 1921 р. колишня Народна аудиторія (Народний дім) стала називатися театром імені Т. Г. Шевченка, де працював гурток шанувальників російської й української драми, члени якого в 1924 р. відвідали могилу Шевченка. 5 січня 1927 р. при театрі, з ініціативи працівників металургійного заводу С. М. Лобка і П. Ф. Щепакіна, був створений гурток бандуристів із 12 шанувальників народної пісні (згодом – капела). У 1929 р. співом мандрівних кобзарів насолоджувалися мешканці с. Миколаївка, серед яких було немало працівників підприємств Кам'янського.

Активізувала роботу в плані українізації громадська організація «Просвіта», що на 1922 р. налічувала в Україні близька 400 тис. членів. Її осередки діяли в Романковому, Аулах, Карнаухівці, Кам'янському. Серед активістів – кам'янчани І. Лагановський, О. Пашенко [13, с. 134]. Саме просвітянська інтелігенція невдовзі отримала тавро «буржуазно-націоналістичної».

У період НЕПу, місто не лише розширило кордони, а й змінило своє обличчя в душі нової радянської епохи. З'явилися спрощеного планування житлові будинки, вулиці отримали революційні назви: Пролетарська, Першотравнева, Пеліна. Базарна площа стала називатися Червоною, де на братській могилі жертв революції, розстріляних денкінцями в 1919 р. в Катеринославі більшовиків М. І. Арсенічева, І. М. Харитонова, Ф. П. Сировця, В. І. Татаренка, 6 листопада 1922 р. було встановлено пам'ятник «Прометей». Його авторами були

інженер Дніпровського заводу О. Я. Сокол, випускник Петербурзької Академії мистецтв, та ливарник С. В. Гречнев. У 1924 р. навколо пам'ятника спорудили огорожу. «Прометей» став символом міста. З'явилася площа імені Леніна біля театру, де до 10-річчя Жовтневої революції було споруджено пам'ятник вождю пролетаріату роботи скульптора І. П. Кавалеридзе.

Перша ж спроба встановлення пам'ятника Леніну, ще за його життя, відноситься до 1 травня 1923 р., коли було закладено лише фундамент. У 1924 р., у зв'язку із смертю Леніна, з Кам'янського від металістів Дніпровського державного заводу до Москви був доставлений Траурний стяг з написом: «Ты умер – заветы твои мы выкуем в горне мировой революции».

Перша спроба увічнення пам'яті Ф. Е. Дзержинського в місті пов'язана з 1926 р., коли, у зв'язку із його смертю, Кам'янський райвиконком і громадські організації прийняли постанову про перейменування м. Кам'янського в «Дзержинське». Підтверджена серпневим рішенням Дніпропетровського окрвиконкому, ініціатива в життя втіленою не була [2, с. 13].

Таким чином, у свідомості людей формувалася революційний ідеал жертвності, що трансформувалася у «вождизм» – різновид ідопоклонства. Пантеон вождів покликаний був підмінити в духовній сфері Бога. У 1926 р. відкрилися два музеї: революції та антирелігійний. Останній, що знаходився у школі № 2, колишньому заводському училищі, у 1929 р. був перетворений на музей історії культури та релігії і нараховував 400 експонатів. Саме 1929 р. відзначився наступом на храми і релігійні громади. На сторінках газети «Дзержинець», створеної в 1928 р. як орган працівників металургійного та вагонного заводів, що згодом стала міською, розгорнулася войовнича антирелігійна агітація з вимогами закриття церков (православної, костельу, кірхи, синагоги, молитовних будинків) й опублікуванням кількості зібраних голосів.

Треба нагадати, що на початку 1920-х рр. більшовики неоднозначно ставилися до церкви: з одного боку, конфіскували цінності, репресували непокірних; з іншого, – віддавали храми громадам віруючих, ставлячи їх діяльність під контроль. Так, у 1926 р. Кам'янський райвиконком передав у безстрокове користування Миколаївську церкву православної громаді с. Тритузне. Проте вже в 1934 р. церкву закрили з конфіскацією майна. Більшовики використовували й розкол православної церкви, підтримуючи так звану живу церкву на противагу старовірам та автокефалам, не заважали іудеям і розквіту сіонізму. У 1928–1929 рр. Кам'янська спілка безвірників, що по Дніпропетровському округу об'єднувала 13 тис. членів, під гаслом: «Перельем колокола на машини!» вимагала перетворення заводської православної церкви на клуб, синагоги – в школу [9, с. 2].

Світська культура періоду НЕПу переживала справжній бум, ідучи шляхом революційних експериментів у «народ», ставала масовою. На межі XIX–XX ст. у Кам'янському, за умов співіснування міського і сільського традиційних укладів, були закладені основи селищної («напівміської») культури, процес формування якої тривав у 1920-х рр. Увібравши без урівноваження елементи субкультур, за рівнем вона стала нижчою за традиційну, але згодом стала позиціонуватися як загальнодержавна (радянська), загальнонаціональна (народна), принижуючи сільську традицію й національну культуру [15, с. 38].

У 1920-х рр. культурним центром Кам'янського, як і на початку XX ст., залишилася Народна аудиторія, названа Народним домом. Там працювали драматичні гуртки: шанувальників російського й українського мистецтва, польська «Синя блуза», імені Сакко і Ванцетті, театр робітничої молоді (ТРАМ), гурток есперантистів. У м. Кам'янське в 1928 р. навіть відбулась окружна конференція есперантистів. Драмгуртки ставили п'єси О. Островського, О. Арбузова, Л. Тренюва, інсценували поеми В. Маяковського. У театрі, названому іменем Т. Шевченка, виступали московські гастролери, місцеві майстри, зокрема Кам'янський ансамбль баяністів П. А. Трилевського. Першого вересня 1929 р. ТРАМ представив виставу «Плавлять дни» режисера Мамонтова про молодих ударників праці з кінокадрами, знятими на металургійному заводі, феєрверком і оркестровим супроводом.

Новим у культурі міста стало відкриття низки робітничих клубів, гуртків за інтересами, на відміну від елітних яхтного і інженерного клубів межі XIX – XX ст. У Центральному робітничому клубі (ЦРК) імені К. Лібкнехта, що розташований в колишньому інженерному клубі, діяли читальня, драматичний і хоровий гуртки, демонструвалися кінофільми, проходили літературні вечори та диспути.

Стали традиційними, в умовах політичної боротьби в державі, літературні суди та політичні бої, якими завершувалися вистави революційних авторів. Так, 30 червня 1928 р. кам'янські глядачі п'єси «Васька Красний» стали й учасниками літсуду. Клубівці сплачували членські внески: 10 коп. із заробітку до 35 крб, 1 крб – з близько 200 крб, з безробітних, залучених до ЦРК, грошей не брали [8, с. 2].

Крім ЦРК, діяли клуби: Церобкоопу, з хорового гуртка якого було виключено учасників за співи у церковному хорі «Безбожник» (організований в 1928 р. у мартенівському цеху ДДЗ), Житлобуд, імені Шевченка. Кам'янчанки активно працювали в товаристві «Друг дітей», в гуртках шиття (60 членів) та санітарному (32 члени). Товариство сприяння армії, авіації та хіпромисловості проводило лекції, військові вечори й походи, мітинги, стрілецькі змагання, демонстрацію фільмів військової тематики. Таким чином мілітаризувалася свідомість радянських людей.

Кам'янські комсомольці ініціювали створення гуртка раціоналізації. У 1929 р. виник літгурток «Бесемер», який випускав одноіменний літературний збірник на базі редакції газети «Дзержинець». З цього гуртка виділилася літгрупа «Бесемер», об'єднавшись з гуртком вивчення української літератури при книгозбірні. При «Дзержинці» працювала група художників, серед яких був і В. Овчинніков, у 1960-х рр. заслужений діяч мистецтв УРСР. За сприяння Організації сучасних митців України, молоді кам'янські художники проводили виставки.

Восьмого вересня 1929 р. у робочому містечку було урочисто закладено, а в 1931 р. відкрито Палац культури металістів імені Косіора. Спочатку пропонували збудувати його на Червоній (Базарній) площі. У місті діяло три, перейменованих з чотирьох кінотеатрів, відкритих на початку ХХ ст.: «Змичка», «Профінтерн», «Пролетарій». В останньому, наприклад, для учасників культпоходів були встановлені 50 % знижки, перед сеансом грав оркестр. Передовики виробництва відпочивали на курортах Криму і Кавказу. У 1928 р. у будинки відпочинку з Дніпровського заводу було направлено 1700, на курорти – 152 металурги.

У місті розвивалися такі види спорту, як футбол, гандбол, легка атлетика, велосипедний спорт, веслування. Спортсмени виступали з показовими іграми по селах, брали участь навіть у всесоюзних змаганнях. Старі традиційні свята витіснялися новими, такими, як День Міжнародної солідарності трудящих 1 травня, День Жовтневої революції 7 листопада, дні народження та пам'яті вождів, День Паризької комуни. 31 серпня 1929 р. під час святкування Міжнародного юнацького дня (МЮД) у Кам'янському відбулися: факельний карнавал на Дніпрі, мітинг, парад комсомольців і піонерів, дитячий ранок у театрі, змагання з веслування і плавання, вистава і вечірні гуляння в парку [11, с. 3]. У цілому позитивним було відкриття для всіх кам'янчан доступу до культурних цінностей, але за відмови від «міщанських, буржуазних», заохочення до творчого розвитку. Однак культура все більше набувала масового та ідеологічного характеру в умовах створеного «масового суспільства тоталітарно-мобілізованого типу» [17, с. 10]. Деіндивідуалізація людини і культури була необхідною для маніпуляції свідомістю маси, яка не спроможна бути носієм моралі.

У період нової економічної політики 1921–1928 рр. у Кам'янському було відбудовано металургійний завод – основу промисловості міста та головне джерело розвитку його інфраструктури. В умовах псевдоурбанізації, тобто зовнішніх змін, почався другий етап формування міста із розширенням заводського селища та злиттям із сільською частиною. Обличчя міста набуло характерних рис нової, радянської доби та свої особливі символи. Залишаючись

по суті заводським селищем із відповідною масовою культурою, що формувалася в умовах деструктуризації суспільства з елементів низки субкультур [17, с. 10].

Кам'янське зробило крок у зростанні населення, розширенні території за рахунок навколишніх сіл, закладенні основ технічної освіти, що сприяло його перетворенню на потужний індустріальний центр країни. Хоча Кам'янське мало досвід зваженого, одночасного розвитку економіки та інфраструктури на межі XIX–XX ст., на прикладі Дніпровського заводу та заводського селища, створеного для кваліфікованих працівників, більшістю польського походження, у 1920-ті рр. інфраструктура міста, яка повинна була забезпечувати громадське виробництво, розвивалася низькими темпами, суттєво відставала від промислового розвитку, який, фактично, здійснювався за її рахунок. Кам'янське – Дніпродзержинськ як місто розвивався стихійно, до 1947 р. не маючи генерального плану. Згідно з останнім, заводські селища були поєднані в єдиний організм територіально та комунально-транспортною мережею. Але й сьогодні інфраструктура міста визначається селищними рисами, зумовленими як історичними особливостями, так і промисловим розвитком краю.

Бібліографічні посилання

1. Буланова Н. М. Кам'янське – Дніпродзержинськ в історіографії: до проблеми вивчення / Н. М. Буланова // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. – 2012. – Вип. 10. – С. 7–9.
2. Ведомости. – 2002. – № 24. – 12 червня.
3. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 2160, оп. 1, спр. 6.
4. ДАДО. – Ф. 2160, оп. 1, спр. 37.
5. ДАДО. – Ф. 2160, оп. 4, спр. 15.
6. ДАДО. – Ф. 1278, оп. 1, спр. 49.
7. Дзержинець. – 1928. – № 1. – 18 верес.
8. Дзержинець. – 1928. – № 2. – 2 жовт.
9. Дзержинець. – 1928. – № 5. – 24 листоп.
10. Дзержинець. – 1929. – № 5. – 23 лют.
11. Дзержинець. – 1929. – № 26. – 30 серп.
12. Дзержинець. – 1929. – № 30. – 30 верес.
13. Діячі Січеславської «Просвіти» (1905–1921). Бібліографічний словник / упоряд. М. Чабан. – Д., 2002. – С. 134.
14. Іваненко В. В. Роль та значення міста Кам'янського – Дніпродзержинська в урбанізації Дніпровського Надпоріжжя XX ст. / В. В. Іваненко, М. Е. Кавун // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. – 2012. – Вип. 10. – С. 59–65.
15. Каганов Г. Варвар в прихожей. Очерки полугородской культуры / Г. Каганов // Век XX и мир. – 1995. – № 1. – С. 33–54.
16. Нариси історії ДДТУ / відп. ред. А. П. Огурцов. – Дніпродзержинськ, 2000.

17. **Сабов М. М.** 30-ті роки: етапи становлення / М. М. Сабов // Відомості. – 2007. – 13 червня.

18. **Сабов М. М.** Особливості формування робітничого поселення на території с. Кам'янського в період індустріалізації Наддніпров'я наприкінці XIX – на початку XX ст. / М. М. Сабов // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. – 2012. – Вип. 10. – С. 7–19.

19. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. Р-5, оп. 2, спр. 1140.

20. **Шляхов О. Б.** Урбанізаційні процеси в Україні в період становлення індустріального суспільства (кін. XIX – поч. XX ст.) / О. Б. Шляхов // Грані. – 2007. – № 5. – С. 12–15.

Надійшла до редколегії 21.07.2014

УДК 94:711](477.63)»1950/1965)

О. Ф. Нікілев

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СЕЛО ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ У 1950-х – СЕРЕДИНІ 1960-х рр.: ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИЙ СТАН

Розглянуто стан житлово-комунальної сфери села області та спроможність її задовольнити потреби сільського населення. Проаналізовано кількісні та якісні її параметри. Виявлено, що стан населених пунктів, вулиць та житлових будівель знаходився на низькому рівні.

Ключові слова: Дніпропетровська область, село, житлово-комунальний стан, епоха Хрущова.

А. Ф. Никилев

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

СЕЛО ДНЕПРОПЕТРОВЩИНЫ В 1950-х – СЕРЕДИНЕ 1960-х гг.: ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ

Рассмотрено состояние жилищно-коммунальной сферы села области и способность ее удовлетворить потребности сельского населения. Проанализовано количественные и качественные параметры. Обнаружено, что состояние населенных пунктов, улиц и жилых зданий находилось на низком уровне.

Ключевые слова: Днепропетровская область, село, жилищно-коммунальное развитие, эпоха Хрущова.

© О. Ф. Нікілев, 2014